

Vüsalə GÜLMALIYEVA

AMEA Fəlsəfə İnstitutu, kiçik elmi işçi (Azərbaycan)

esma_r86@mail.ru

SÜLH ANLAYIŞI: TARİXİ VƏ MÜASİR YANAŞMA

Məqalədə sülh anlayışına aydınlıq gətirilir, sülh haqqında mütəfəkkir və tədqiqatçıların fikirləri araşdırılır. Bildirilir ki, münaqişə və müharibələrin sülh yolu ilə həll olunması üçün insanlar daim səy göstərməlidirlər. Bunun üçün cəmiyyətdə dialoq, konsensus, razılıq olmalıdır. Eyni zamanda müasir dövrdə ən əhəmiyyətli məsələlərdən biri də sülh mədəniyyətinin formallaşmasının zəruriliyinin əsaslanmasıdır.

Məqsəd: sülhün bərqərar olmasına aparan yolları araşdırmaq

Metodologiya: tarixi və müqayisəli təhlil

Elmi yenilik: dialoq və əməkdaşlığın sülhün qarantı olması əsaslandırılır

Açar sözlər: sülh, mədəniyyət, konsensus, münaqişə, müharibə, siyaset

GİRİŞ

Tarixin bütün dövrlərində müharibə və sülh anlayışları bəşər övladının düşüncə və fəaliyyətində mühüm əhəmiyyət kəsb edərək daima müzakirə mövzusu olmuşdur. Müharibənin insan həyatında və bəşəriyyət üçün törətdiyi dəhşətli nəticələr siyasetçilər, filosoflar və alimləri müharibəyə alternativ yolların tapılması haqqında düşünməyə vadar etmişdir. Çünkü bəşər cəmiyyəti yaranan vaxtdan müharibə və münaqişələrin insan həyatına, tarixi tərəqqi və inkişafa vurduğu ziyan başqa heç bir hadisə ilə müqayisə edilə bilməz. Məhz sülh anlayışı bəşəriyyətin öz varlığını qoruyub saxlaması üçün ən mühüm şərt hesab olunur.

Mütəfəkkirlərin müharibə və sülh probleminə münasibəti

Münaqişəsiz mühitin olmadığı hər zaman qeyd olunur. Burada dialektikanın əksliklərin vəhdəti və mübarizəsi qanunu kimi, harada obyekt, qarşılıqlı münasibətlər varsa, orada əksliklərin vəhdəti ilə yanaşı, ziddiyyəti də olması prinsipi yada düşür. Lakin münaqişələri müharibələr şəklində həll etmək insanların sülh şəraitində yaşamaq arzularına öz təsirini göstərərək onların sosial inkişaf və şəxsi xoşbəxtliyini yalnız sülh şəraitində mümkün olmasına inanmalarına səbəb olmuşdur. Bu istəklərə baxmayaraq, sülh anlayışının nə olduğunun, mahiyyətinin, necə və nə zaman əldə olunmasının izahı verilmədən sülhün yalnız əmin-amanlığın bərqərar olması və nizam-intizamın pozulmaması kimi başa düşülməsi yanlışlıq olardı.

Bəşər övladı artıq dərk etmişdir ki, yalnız sülh şəraitində öz şəxsi azadlıqlarına, arzularına və sosial inkişaf problemlərinin həllinə çata bilər. Qədim yunan filosofları sülhü “ən böyük yaxşılıq” kimi qiymətləndirirdilər. Buradan görünür ki, müasir dövrün alim və siyasetçilərinin müzakirə mövzusu olan sülh anlayışının kökləri çox qədimlərə gedib çıxır. Əgər Antik dövrün filosofları sülhü fəlakətlərin, qırğınların, dağıntıların qarşısında bir sədd, eləcə də insanların qazandığı uğurları qorumaq və inkişaf etdirmək üçün bir vasitə kimi başa düşürdülərsə, utopik mütəfəkkirlər sülhün qorunub saxlanılması üçün ictimai qaydaların stimullaşdırıcı amil kimi oynadığı rolü önə çəkirdilər. Məhz bu ideyalar insanları daha yaxşı cəmiyyət və gələcək uğrunda öz canlarını qurban verməyə sövq etmişdir. İstər keçmiş, istərsə

də müasir mütərəqqi sosial nəzəriyyələr insanlar arasında münaqişə olmadan da dinc münasibətlərin qurulması məsələsini önə çəkmişlər. Məhz bu kontekstdə sülh, əsasən, sosial və fərdi münasibətlərin tətbiqi üçün vasitə və cəmiyyətin müəyyən vəziyyəti kimi, abstrakt bir məqsəd olaraq qəbul olunmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, tanınmış italyan tarixçisi V. Mançelli yazırkı ki, xoşbəxtlikdən dünyada davakar siyasetçilərlə yanaşı, sülh barədə fikirləşən siyasetçilər də olmuşdur və onlar sülh konsepsiyasını verməklə yanaşı, onun həyata keçməsi üçün çalışıblar.

Bütün ictimai quruluşlarda müharibə və sülhə olan diqqət maraqlı nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Hələ XV əsrə Rotterdamlı Erazm “Sülh şikayəti”, XVII əsrə Hüqo Qrotssi “Müharibə və sülh hüququ”, XVIII əsrə İmmanuel Kant “Əbədi sülhə doğru”, XIX əsrə Lev Tolstoy “Hərb və sülh”, Berta fon Zuttner “Silahları buraxın” əsərlərini yazmış, XX əsrə Atatürk “yurda sülh-cahanda sülh” ideyasını irəli sürmüştür. Humanizm və maarifçilik ideyalarının cəmindən ibarət olan mütərəqqi sinif kimi qiymətləndirilən burjuaziyanın inkişaf etdiyi dövrün görkəmli filosofları olan T.Hobbs, H.Horotsi, İ.Kant sosial münasibətlərdəki nöqsanlara, təhkimciliyə və müharibələrə qarşı çıxırdılar. Belə ki, son Orta əsr dövrünə mənsub humanist mütəfəkkirələr bəşəriyyətin inkişafına müharibənin mənfi təsiri və əbədi sülhün bərqərar edilməsi haqqında təsəvvürlərini ifadə etmişlər. Lakin bu mütəfəkkirələrin tarixi proseslər haqqındaki fikirləri kapitalizmin inkişaf qaydaları barədə məlumatlılıqdan irəli gəldi. Maarifçilik hərəkatının nümayəndələri müharibənin səbəblərini feodalların xarakterində, şəxsiyyətində, mal-dövlətə, hakimiyyətə olan hərisliklərində görürdülər. Volterin “Müharibəyə qarşı” əsərində müharibə kəskin tənqid olunsa da, ancaq bu tənqid fikirlər müharibənin qarşısını almağa imkan vermir. Ancaq nə Volter, nə də digər maarifçi filosoflar cəmiyyətdə bir-birinə zidd olan siniflərin yaranmasına səbəb olan istehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyətə əsaslanmanı görmürdülər. Klassik alman filosofu İ.Kant sülhü qorumaq və saxlamaq üçün sosial və siyasi şəraitlərin yaranmasını vacib sayırdı. O, münaqişələrin qarşısını almaq üçün dövlətlərin birliyinin yaradılmasını dəstəkləyir və əxlaq normalarına hörmət olmadan bu məsələnin müsbət həllinin mümkünlüyünü görmürdü. Onun bu fikirləri o dövrün ən mütərəqqi nəzəriyyəsi sayılırdı. Əlbəttə, əxlaqi qaydalarla münaqişələrin həll olunması ideyası qeyri-real, mücərrədlik daşıyır. Klassik alman filosofu Hegel isə özünün tarixi məntiqi anlayışında müharibə və sülhü “tarixi zərurət” kimi qəbul edərək onu daha dərindən anlayırdı. [2,s.34] İngilabi inkişaf dövründə burjuaziya müharibəni kəskin şəkildə tənqid etsə də, tarixi proses göstərdi ki, onu insan həyatından çıxarmaq qeyri-mümkündür. Maarifçilərin vəd etdikləri “əbədi sülhü” “işgal müharibələri” əvəz etmişdir. Hərbi strategiya anlayışının banisi Karl fon Klauzviçə məxsus olan “Müharibə siyasetin zorakı yollarla davamıdır” fikri o dövrün əsas istiqaməti idi. [1,s.12] Dövlətlər öz milli maraqlarını bütün mümkün vasitələrlə, o cümlədən müharibələrlə təmin etməyə çalışmışlar.

Sülh bütün humanist cəmiyyətlərin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qəbul edilərək zaman və məkan daxilində dəyərlər toplusu kimi izah olunur. Onu da qeyd etməliyik ki, burjua ictimai quruluşunun inkişafına qədər insanlar sülh haqqında və onun izahını tapmaqdə çox maraqlı olmuşlar, problemi anlamaq üçün rəngarəng mülahizələr irəli sürmüslər. Bütün sülh haqqında mülahizələr sonrakı dövrlərdə onun tərifi barədə olan müzakirələrin əsasını qoymuşdur. Praktikada sülhün əldə edilməsi, müharibələrin qarşısının alınması, dövlətlərarası münasibətlərin tənzimlənməsi ilə bağlı ilk real addım Avropada Vestfal Sülh Müqaviləsinin imzalanmasıdır. Bu müqavilə demək olar ki, bütün Avropa dövlətlərinin cəlb olunduğu 30 illik müharibənin sona yetməsi nəticəsində 1648-ci ildə imzalanmışdır.

XX əsrin 60-70-ci illərində sülhün inkişafı tədqiqatı ilə məşğul olan alımlar sülhə tərif vermək üçün müxtəlif fikirlər irəli sürülməsi tələbatını yaratmışlar. Bəzi tədqiqatçılar sülhə tərif verilməsinin qeyri-mümkünlüyünü irəli sürür, bəziləri (məsələn, C.Qaltunq və b.) sülhün

müəyyənləşdirilməsinin, sülh mədəniyyətinin inkişafında ölkələrin siyasi rejimləri ilə birlikdə bilavasitə məsuliyyət daşıdıqları kimi fərqli yanaşmalar irəli sürmüslər. Zaman keçidkə isə sülh anlayışına böyük önəm verilərək sülh şəraitinin yaranması üçün təhlükə törədən və onun qarşısını alan vəziyyətlərin təhlili artıq tətbiqi elm sahəsi kimi xarakterizə olunmağa başlamışdır. 70-ci illərin ortalarında Q.Pitc mövcud vəziyyətə tənqidi yanaşaraq yazar: “Müharibə elmi özünün ən yüksək həddinə çatsa da, sülh elmi barədə söhbət gedə bilməz. Bir tərəfdən, indiyə kimi açıq-aşkar qeyd olunmuşdur ki, sülh üzrə olan tədqiqatın siyasi cəhətdən nələrin ediləcəyini təklif etmək üçün heç bir fikri yoxdur. Digər tərəfdən məlumdur ki, bu cür fikirlər heç bir siyasi dəstək qazana bilmir. Mövcud hakim qüvvələr hazırkı vəziyyətin qorunub saxlanılmasında maraqlıdır. İndiki dünyada hazırkı vəziyyətin saxlanılması müharibəyə yol açır. Sülhü bərqərar etmək istəyən şəxslər dünyani dəyişməli və yeni qayda-qanunlar tapmağa çalışmalıdır. Hər hansı bir yeni qayda-qanun mövcud quruluşu məhv etməyə yönəlib və sülhün mütləq reallıq məzmunu bundan asılıdır. Lakin sülh elmi hakimiyyətin bölüşdürülməsinə yönəlib və bu da qüdrətli dövlət aparatlarının idarəcılərinin maraqlarına ziddir. Hərb elmi isə mövcud siyasi quruluşla uyğunlaşır. Lakin sülh elmi siyasi aralıqda dəyişir. İndiyə kimi real nəyinsə əldə olunmaması heç də təəccüb doğurmur”. [3,s.166] Pitc məhz bir-birinə zidd istehsal münasibətlərinin mövcud olan cəmiyyətlərdə sülhün “yeni qayda-qanun” tələb etməsini istəyən sülh tədqiqatçılarının üzləşdikləri çətinlikləri lazıminca təsvir edir. Lakin o, müasir dünyada sülhü qoruyub saxlamaq və sülh elminin inkişafi üçün mühüm sosial şəraitin mövcud olduğunu qeyd etmir. Keçən əsrin son iyirmi ilində görkəmli alımlar C.Qaltunq, K.Bouldinq, B.Rölinq kimi bir çox sülh tədqiqatçıları müharibəyə münasibətdə sülhün mürəkkəb bir proses olduğunu göstərmək üçün çox işlər görmüşlər. C.Qaltunqa görə, hətta yeni ədalətli və demokratik cəmiyyətlərdə dünyəvi qaydaların mövcudluğu belə, sülhün mümkünüyünü bərqərar etmir. O, “sülh-müharibənin olmamasıdır” kimi mənasız tərifləri qəbul etməyərək, sabit sülh yaratmaq üçün qayda-qanunların sosial-iqtisadi inkişafını nəzərdə tuturdu. O qeyd edirdi ki, sülh bir vəziyyət deyil, əvvəlki dövrlərin uğurla tamamlanması, cəmiyyətin fəaliyyətinin müəyyən dövründə əsas məsələlərin üzərində cəmlənməsi şəraitində əldə oluna biləcək son mərhələdir, prosesdir. [4,s.108] Lakin bu konsepsiyanın çatışmayan cəhəti neqativ və pozitiv sülhün mövcud ictimai qaydalardan necə asılı olması barədə yetərli qədər araşdırma aparılmamasındadır.

Daha sonralar sülh anlayışına dəqiq izah verilməyə başlandı. Nəhayət, “tənqidi sülh araşdırıcıları”nda sülhə hakimiyyətin müxtəlif şəkildə bölünməsinə əks çıxan proses kimi yanaşılmışdır. Pitc və digər alımlar sülhü qlobal problemlərlə əlaqələndirməklə xarakterizə edirdilər. O, bəşəriyyətin 2/3 hissəsini təşkil edən qidaya ehtiyacı olan insanların ən azı iqtisadi cəhətdən təminatı üçün dövlətlərarası effektiv yüksəkşəhər sistemi; Planetin qida ehtiyatı üzərində sərhədləri aşan nəzarəti; Mövcud xammal və enerji üzərində sərhədləri aşan nəzarəti; Dünya müharibəsini mümkünzsüz edəcək hərtərəfli tərkisilə və silah üzərində nəzarəti; Qlobal çirkənmənin ən pis formaları, xüsusilə də okean sularının çirkənməsi ilə mübarizə aparmaq gücünə sahib sərhədləri aşan müəssisənin qurulması kimi amillərin lazım olduğunu qeyd edirdi. Hazırda sülhün qorunmasına təhlükə yaranan, müharibə və münaqışlərin baş verəsi səbəbi kimi çıxış edəcək digər bir amil kriminal ünsürlərdir. Bu gün kriminal qruplaşmalar və onların cinayətkar şəbəkəsi insan həyatının bütün sahələrinə müdaxilə etmişdir. Son illərdə mütəşəkkil cinayətkarlıq, qacaqmalçılıq, silah və narkotik alveri, strateji xammal satışı, insan alverinin kriminal fəaliyyət sahələrinin genişlənməsi sülhü təhdid etməkdədir.

Sühlün qorunması qlobal problem kimi

Sühl-insan arasında əlaqə axtarıllarən nüvə və digər kimyəvi müharibələrin sivilizasiyanın sonuna gətirəcəyinin, məhz ona görə də sühlü qoruyub saxlamağın qlobal bir problem kimi qabardılması vacib şərtidir. Yer üzündə sühlün qorunması tərksilah və məhdudiyyət sisteminin olmasını tələb edir və digər qlobal məsələlərin həllinə şərait yaradır. Siyasi və hərbi gərginliyin azalması sühlün tərifinin əsas hissəsini təşkil edir. Müasir dövrə sühlün tərifini verməyə çalışıan tədqiqatçılar isə onu (sühlü) gərginliyin azaldılmasına xidmət edən bir proses kimi nəzərdən keçirirlər. Sühlün qorunub saxlanılması, gərginliyin azaldılmasına prosesi ilə məşğul olan fikir sahiblərinin məqsədləri müxtəlif olduğuna görə bu prosesin gedisətinin gedisətinin özü də mürəkkəb və ziddiyyətlidir. Təbii olaraq belə bir sual ortaya çıxır. Sühl nədir? Onu necə başa düşmək lazımdır? Kim sülhə əngəl törədir?

Beynəlxalq sühl dedikdə, mahiyyət etibarilə fərqli iqtisadiyyata, siyasetə, mədəniyyətə, texniki nailiyyətlərinə görə fərqlənən cəmiyyətlərə, dövlətlərə xas münasibətlərin inkişafı və transformasiyası başa düşülür. Bu anlayış istər sivil dövlətlərin sühsevər qüvvələri, istərsə də demokratik dövlətlərin, inkişaf etməkdə olan cəmiyyətlərin sühsevər qüvvələri tərəfindən irəli sürürlərək qorunub. Uzun illərin mübarizəsinin məhsulu olan dövlətlərarası sühl beynəlxalq münasibətlərdə, eləcə də bir çox sahələrdə müsbət istiqamətdə inkişafı təmin edir. G.Stobi dövlətlər arasında sühlü antaqonist sosial sistemlər və dövlətlər arasında sabitlik kimi izah edir. [3,s.168] O həmçinin vurğulayır ki, dövlətlərarası sühl o zaman mümkün olur ki, sühl içində birgəyaşayış mümkün olsun. Bu gün vacib olan- müharibəyə apara bilən təhlükəli konfliktlərdən qaçmaqdır. E.O.Czempieulun fikrincə isə, dövlətlər arasında sühl, əslində, konfliktlər zamanı daha az güc tələb edən həll yolları arasında bir seçimdir. Onun fikrincə, “konflikti azaltmaq onun aradan qaldırılması və ya onun dəyişdirilməsi demək deyil”. [3,s.169] O həmçinin vurğulayır ki, sistemlər arasında konfliktlər və ya ziddiyyətlər, sadəcə, dövlətlər arasında sühl ilə aradan qaldırıla bilməz. Digər əsas məsələlərdən biri dövlətlərarası sühl probleminin ideoloji tərəfi, mahiyyəti, xarakteristikasının müəyyənləşdirilməsidir. Bu aspektdə sühlün inkişaf istiqamətində onu dəstəkləyən, dəstəkləməyən faktorların obyektiv və subyektiv tərəflərini aydınlaşdırmaq lazımdır. Müasir dövrün dövlətlərarası inkişaf münasibətlərinə baxsaq görərik ki, dövlətlərarası sühl kifayət qədər inkişaf etmişdir. Bu sahədə ən uğurlu addım Avropada sühl və əməkdaşlıq haqqında ikitərəfli razılaşmanın əldə edilməsidir. Düzdür, müəyyən mərhələlərdə bir sıra ölkələr bu istiqamətdə çətinliklərlə üzləşmişdilər. Qeyd etməliyik ki, dövlətlərarası siyasi sühl ilə hərbi sühl nisbi müstəqil sahələrdir və siyasi sühlün avtomatik olaraq hərbi sühlü izləməsi mütləq deyil. Bu gün əsas vəzifə silahlanmani azaltmaqla, siyasi sühlü gücləndirməkdir. [5, s.85] Bu tədrici silahlanmani azaltmağın iqtisadi mümkünülüyü bir çox ölkələrin tədqiqatçıları tərəfindən sübut edilmişdir. Silahlanma, şübhəsiz ki, dövlətlər arasında sühlü çətinləşdirən əsas faktorlardandır. Silahlanmaya qarşı mübarizə bütün bəşəriyyətin problemi olduğundan bu sahədəki razılaşmalar dövlətlər arasında əldə edilən siyasi sühlü ifadə edir. Dövlətlərarası sühlün inkişafında elmi və iqtisadi əməkdaşlığın çox böyük rolu var. Burada elmi əməkdaşlıq antaqonist sistemlər arasında sühlü gücləndirən əsas amillərdən biridir. Sühlün əldə edilməsində elmi faktorlar nə qədər önəmlidirsə, sosial faktorlar da o qədər əhəmiyyətlidir. Sühl ideal məqsəd deyil, həm də sosial tələblər, maraqlar deməkdir. Siniflər arasında ziddiyyətlərin həll edilməsi üçün sühlü məqsədə çevirmək lazımdır. Müharibələrin qarşısının alınması beynəlxalq aləmdə sosial gücün sühlün tərəfdarı olan qrupların xeyrinə dəyişməsindən asılıdır. Sühl daha çox dinamik və sabit inkişaf proseslərini özündə ehtiva edən, daha çox dinc şəraitdə müləyim yaşamaq, hər hansı bir silahlı qarşıdurmanın əksi olan vəziyyətdir. 1980-ci illərdən sonra XXI əsrə beynəlxalq münasibətlərdə vəziyyətin daha da

mürəkkəbləşməsinə Əfqanıstan, İraq, Suriya, İsrail-Fələstin məsələlərini nümunə kimi göstərmək olar.

XXI əsrə geosiyasi mübarizənin başlıca hədəfləri kimi, mədəniyyətlər, sivilizasiyalar və dinləri göstərmək olar. Lakin onlardan hər hansı birinin hökmranlığı deyil, ortaqlıq dialoqu və əməkdaşlığı sülhün qaranti kimi çıxış edir. Ümumdünya Sülh Federasiyasının təmsilçisi T. Nisivaki qeyd edir ki, sülh və döyünlük mədəniyyətinin təbliğinə geniş yer verilməsi qloballaşan dünyada prioritet məsələdir.

Müasir dövrdə sülh anlayışına xüsusi diqqət yetirilməsinə bir nümunə kimi Beynəlxalq Sülh Gününnən qeyd olunmasını göstərmək olar. Məhz Beynəlxalq Sülh Günü 1981-ci ilin sentyabrında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Baş Assambleyası tərəfindən irəli sürüllüb. Əvvəllər bu əlamətdar gün hər il sentyabr ayının 3-cü çərşənbə axşamı qeyd edilirdi. Lakin 20 il sonra, 2001-ci ildə Birləşmiş Krallıq tərəfindən təklif olunan qətnamə ilə 2002-ci ildə BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən yekdilliklə Sülh Günü üçün 21 sentyabr dəqiq tarix kimi müəyyənləşdirilmiş və bu tarixin “qlobal atəşkəs və qeyri-zorakılıq, həmçinin bütün xalqları və insanları gün ərzində hərbi əməliyyatları dayandırmağa çağırın gün” olaraq qeyd edilməsi qərara alınmışdır. BMT bütün ölkələri və xalqları Beynəlxalq Sülh Günü münasibətilə hərbi əməliyyatların dayandırılmasına və sülhə bağlı ictimai məlumatlandırma formatlı bayram tədbirləri keçirməyə çağırır. Burada bir məsələni qeyd etmək lazımdır ki, sülh və inkişaf bir-birilə qırılmaz surətdə bağlıdır. [6,s.12] Çünkü sülhsevər xalqların tarixinə nəzər salsaq, həmin ölkələrin istər mədəni, istər iqtisadi, istərsə də siyasi cəhətdən inkişaf səviyyəsini görə bilərik. Burada rasionallıq, ağıl amili də önəmli xarakter kəsb edir. Hegelin qeyd etdiyi kimi, əkslik, ziddiyyətlilik, fərqlilik inkişafın hərəkətverici qüvvəsidir. Lakin bu fərqliliyi, əksliyi, ziddiyyətliliyi yalnız ağıl sayəsində vəhdət halına gətirmək olar. İnkışaf və tərəqqi ağıl, şürur, təfəkkür və dərkətmə səviyyəsindən asılıdır. İkinci Dünya müharibəsinin ağır nəticəsini görən Albert Eynşteyn qeyd edirdi: “Mən iki cür sonsuzluq tanıyıram: birincisi, kainatın hüdudsuzluğu, ikincisi insanların ağılsızlığı....”. Məhz elmin inkışafi bizə göstərdi ki, üzərində yaşadığımız Yer planeti bizə böyük görünə də, ətrafında firlandığı Günəş sistemində, ucsuz-bucaqsız kainatda balaca ulduz kimi yer tutur. Bizim iradəmizdən asılı olmayaraq bu sonsuz kainatdan Yer planetinə gələcək hər hansı fəsadları biz ayrı-ayrı dövlətlərin nümayəndəsi kimi yox, bəşəriyyətin övladı kimi qarşılayacağıq. Ona görə də istər təbiətdən, istərsə də cəmiyyətin ziddiyyətlərindən gələn fəsadları yalnız intellekt, ağıl sayəsində həll etmək olar. Fərd qismində ailəsini, yaşadığı cəmiyyəti və bununla birlikdə bəşəriyyəti sevən ağıllı insan harmoniyanın, sakitçiliyin, sülhün, dincliyyin hamiya xeyirli olacağını çox yaxşı başa düşür. Bunu təkcə danışmaqla yox, həm də əməldə göstərmək lazımdır. E.Ruzveltin yazdığı kimi: “Sülh haqqında danışmaq kifayət deyil, kimsə sülhə inanmalıdır. İnanmaq da kifayət deyil, kimsə sülh üçün nəsə etməlidir”. Bu əməllər sırasına humanizmi, ünsiyyəti, dialoqu, sazişi, tolerantlığı, qeyri-zorakılığı, konsensusu və digər metodları, həll vasitələrini aid etmiş olarıq. Bəli, bu gün dünyadakı müxtəlif yönümlü haqsızlıqlar, ürəkağrıdan vəziyyətlər insanlığı narahat edir. Bu problemlərə bir element, hissə kimi-fərd və bir tam, sistem kimi-cəmiyyətlər, dövlətlər biganə qalmamalıdır. Çünkü dünyanın problemi elə insanın problemidir. Bu metodlar vasitəsilə qarşılıqlı anlaşma, birgəyaşış, inkişaf təmin olunur. Bunu qəbul edən insanlar bir-birlərini qəbul edərək, bir-birlərinə kömək edərək və öz xoşbəxtliklərini başqlarının bədbəxtliyi üzərində qurmayıaraq, birbaşa tolerantlığı qəbul etmiş olurlar. Sülhə gedən yol uğrunda müəyyən addımlar atılmalıdır. Məhz bu addımlar sülhü təmin edən amillərdir. Bunların sırasına biz ilk növbədə barışığın əldə olunması, konsensus, kompromis, tabeolma və güzəştə getməni, qeyri-zorakı metodları və s. vasitələri aid edə bilərik. Barışığın əldə olunması iki ən ümumi yolla-dinc və məcburetmə vasitəsilə həyata keçirilir. Bu barışmanı reallaşdırın vasitə isə danışqların,

dialoqların aparılmasıdır. Dialoqlardan bəhs edərkən onun ünsiyətin bir növü olduğu qeyd edilir. M. Baxtin qeyd edirdi ki, dialoq zamanı bir yanaşma digəri ilə qarşılıqlı, sözün müəyyən mənasında onunla toqquşur, nəticədə isə bu yanaşmaların hər birinin məhdudluğunu və birtərəfliliyi aradan qalxır. Danışıqların aparılması qarşılıqlı güzəştə getməyə, mövcud şəraitə sakit diqqət yetirməyə və mövqelərin açıq şəkildə nümayiş etdirilməsinə imkan yaratır. Danışıqlar zamanı riayət olunması tələb olunan qaydalar sırasına bir-birinin hüquqlarına hörmət etmək, qarşı tərəfin sözünü kəsməmək, qarşı tərəfin nöqteyi-nəzərinə anlaşma nümayiş etdirmək, qarşı tərəfin konflikti necə qəbul etməsini izah etmək, müzakirə predmetini aydın formulə etmək, ümumi nöqteyi-nəzər ifadə etmək, aralarındaki yaranan konfliktin məzmununu yenidən təsvir etmək, məsələnin ümumi həll yolunu axtarmaq və digər məsələləri aid etmək olar. Danışıqların ən yüksək pilləsini isə konsensus təşkil edir. Konsensusun əsas şərti qarşı duran tərəflərin bir-birinə, başqa düşüncəyə dözümlülüyünün olmasıdır. Robert Dahl da qeyd edirdi ki, konflikti tənzimləmənin mahiyyəti konfliktdə iştirak edən tərəflərin bir-birinin maraqlarına qarşılıqlı dözümlülüyüdür. [7,s.12] Konsensus prosesində qarşı duran tərəflər onun hazırlanmasında şüurlu və rasional şəkildə iştirak edirlər.

Sülh amilinin müsbət meyar kimi qəbul olunması bütün dünya dinlərində də (xristianlıq, iudaizm, buddizm, islam) müşahidə olunur. Çünkü dinlərarası konfliktlər millətlərarası konfliktlərdən daha dəhşətli, faciəli, qəddar qarşidurma hesab olunur. Bütün dünya dinləri sülhü ümumbəşəri mənəvi dəyər kimi qiymətləndirərək onun gücünü istər sosial, istərsə də bəşəri konfliktlərin yeganə və ədalətli həlli üsulu kimi görürler. Münaqişələri məhəbbət və həqiqətin gücü ilə, şərin və ədalətsizliyin isə vicdan vəsítəsilə aradan qaldırılması tövsiyə olunur. Məhz bu dinlərdə humanizmin təbliği buna misal ola bilər. Humanizm prinsiplərinin icra olunmasının çox böyük əhəmiyyəti vardır. Humanizm ruhi-mədəni hadisə kimi, sivilizasiyanın başlıca məzmununu təşkil edir və özünü müxtəlif xüsusiyyətlərdə: etik normalarda, sosial ideallarda, ruhi dəyərlərdə, iradə azadlıqlarında, şəxsiyyətin hüququna və ləyaqətinə hörmətdə, ədalət hissində və s. ifadə edir. Bu dediklərimiz, demək olar ki, əsl sivil cəmiyyətin əsas göstəriciləridir.

NƏTİCƏ

Məqaləni yekunlaşdıraraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, sülh anlayışı hər zaman mühüm hadisə kimi təhlil olunmuşdur. Müasir dövr ölkələr arasında qarşılıqlı anlaşma yaradaraq əlaqələrin güclənməsini tələb edir. Çünkü istiqamətindən asılı olmayıaraq, münaqişələrin gərginləşdirilərək müharibə, dava, narazılıqlı səviyyəsinə çatdırılması təkcə bir region çərçivəsində qalmayaraq, qlobal bəlaya çevrilə və qlobal ağır nəticələr verə bilər. Çünkü hazırkı münaqişələr ənənəvi münaqişələrdən tamamilə fərqlənir. Bunu texnologyanın hədsiz dərəcədə təkmilləşməsi ilə izah etmək olar. Bütün hallarda münaqişələrin nəticələri cəmiyyətin həyatına dağıdıcı təsir göstərir. Hər kəsin təbii arzusudur ki, o, gözəl dünyada yaşasın. Bunun üçün insan təfəkküründə “sülh mədəniyyəti” formalşmalıdır. Sülhün özü mütləq dəyər olduğuna görə onun bərqərar olması üçün bütün lazımı addımlar atılmalıdır. Çünkü sülh çox çətin əldə edilən və asanlıqla itirilən xoşbəxtlikdir. Hər şeydən əvvəl, mənim fikrimcə, insan özünü təkmilləşdirməlidir. Roma klubunun rəhbəri A. Peccei də vurğulayırdı ki, sülh və digər qlobal problemlərin həllinin açarı insanı keyfiyyətlərin təkmilləşməsindədir. İlk növbədə təkmilləşmək üçün insan dünyagörüşünü, şüurunu müsbət olan istiqamətə yönəltməli və biliyə, təhsilə yiyələnməlidir. Çünkü dünyada fiziki müharibələrdən daha dəhşətli, təhlükəli anlar olmuşdur ki, belə anlarda bəşəri mövcudluğun salamat qalması üçün güc deyil, mənəviyyat həllədici rol oynamışdır. Həmçinin məhz bilik sayəsində insanlar sivilizasiyanı cahillikdən, dahini nadandan fərqləndirirlər. İnsan bilikli olaraq dərk edir ki, onu xoşbəxt edən

amil harmoniyadır, sülhdür. İnsanın həmişə ədalətə can atması onun əzəli keyfiyyəti olduğuna dəlalət edir. İnsanın da, dünyanın da gözəlliyi məhz bundadır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abbasbəyli A.N., Darabadi P.Q. Konfliktologiya (dərslik). Bakı, 2006.
2. Черепанова Е.С. «Философия конфликта». Учебное пособие. Екатеринбург: Из-во Уральского университета, 2016.
3. Alfred Bonisch, Elements of the Modern Concept of Peace. ISSN 0022-3433. Journal of Peace Research, N 2, Vol XVIII, 1981.
4. Galtung J. Peace by peaceful means, Development and civilization. PRIO, London.
5. Galtung J. Theories of conflict.Definitions, Dimensions, Negations, Formations, 1973.
6. Charles Webel, J. Galtung. Handbook of peace and conflict. 2007.
7. Dayl R. Ways of War and Peace: Realize, Liberalize and Socialize. New-York, 1997.

Вюсалия ГЮЛЬМАЛИЕВА

ПОНЯТИЕ «МИР»: ИСТОРИЧЕСКИЙ И СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОДЫ

Резюме

В статье разъясняется сущность понятия «мир», анализируются взгляды мыслителей и исследователей о понятии «мир». Отмечается, что люди всегда стремятся к мирному решению конфликтов и войн, а для этого в обществе должны быть диалог, консенсус и согласие. Обосновывается также необходимость формирования культуры мира, который является одним из важнейших вопросов современности.

Цель: изучить пути достижения мира

Методология: историко-сравнительный анализ

Научная новизна: утверждается, что диалог и сотрудничество должны быть гарантом мира

Ключевые слова: мир, культура, консенсус, конфликт, война, политика

Vusala GULMALIYEVA

NOTION “PEACE”: HISTORICAL AND MODERN APPROACHES

Abstract

The article clarifies an essence of notion “peace”, investigates the views of thinkers and researchers on notion “peace”. It is noted that people always strive for peaceful solution of conflicts and wars, but for this in a society a dialogue, consensus and agreement should be as well there is grounded necessity of the formation of culture of peace as one of the most important issues of contemporaneity.

Purpose: To research ways leading to stable peace;

Methodology: historical and comparative analysis:

Scientific novelty: it is affirmed that dialogue and collaboration should be guarantee of peace;

Keywords: peace, culture, consensus, conflict, war, politics

Rəyçi: AMEA Fəlsəfə İnstitutunun şöbə müdürü, f.e.d., prof. Sakit Hüseynov

Qəbul edilib: 28. 09.19